

FABBRI AND OTHERS v. San Marino [GC] (№ 6319/21 та 2 інших)

Обставини справи

Справа стосувалася трьох осіб, Stellino Fabbri, Andrea Forcellini та Angelina Marro, які брали участь у кримінальному провадженні як жертви ймовірних злочинів. Вони скаржилися на те, що не могли домогтися розгляду своїх цивільних позовів у провадженнях, оскільки затримки в розслідуванні призвели до того, що строк давності притягнення до кримінальної відповідальності за цими злочинами закінчився у 2020 році.

У 2016 році пан Fabbri та пані Marro звернулися із заявою про вчинення злочину третьою особою, N., яка завдала їм тілесні ушкодження. Заявники стверджували, що N. спочатку напав на пані Marro, а потім на пана Fabbri, коли той намагався втрутитися. У своїй заяві вони залишили за собою право приєднатися як цивільні сторони до будь-якого можливого кримінального провадження. В результаті було розпочато кримінальне розслідування.

У 2015 році пан Forcellini, якому на той час було 12 років, як стверджується, став жертвою знущань під час шкільної поїздки. У 2018 році було відкрито кримінальне провадження *ex officio* щодо двох неповнолітніх за фактом насильства та переслідування пана Forcellini. У 2019 році його мати подала від його імені офіційне клопотання про приєднання до кримінального провадження в якості цивільної сторони.

Однак слідчий суддя, якому було доручено вести обидві справи, не вжив жодних заходів. Це призвело до того, що строк давності для пред'явлення обвинувачень сплив, і у 2020 році прокурор погодився закрити справи.

Посилаючись на пункт 1 статті 6 Конвенції, заявники скаржилися до ЄСПЛ на те, що внаслідок спливу строків давності через бездіяльність органів влади їхні позови у кримінальному провадженні фактично були нерозглянуті. Таким чином, заявники стверджували, що їм було відмовлено в доступі до суду.

У своєму рішенні від 18 жовтня 2022 року ЄСПЛ виснував, що у справі заявників було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції. Суд, зокрема, встановив, що обставини, які призвели до нерозгляду цивільних позовів заявників під час кримінального провадження, виникли виключно з вини судових органів та внаслідок їхньої бездіяльності. Також ЄСПЛ зазначив, що за таких виняткових обставин не можна було очікувати, що заявники звернуться з окремим цивільним позовом.

6 березня 2023 року три заяви були передані на розгляд Великої Палати ЄСПЛ за клопотанням Уряду Сан-Маріно. Уряду Італії було дозволено брати участь у справі як третя сторона.

Оцінка Суду

Першочергово, ЄСПЛ розглянув питання застосовності пункту 1 статті 6 Конвенції в її цивільному аспекті щодо кримінального провадження. Велика Палата підтвердила, що стаття 6 Конвенції чи будь-яке інше положення Конвенції не можуть тлумачитися як такі, що покладають на Договірні Сторони зобов'язання дозволяти пред'являти цивільні позови про відшкодування шкоди в рамках кримінального провадження. Проте, більшість національних систем передбачають таку можливість (принаймні, на певних стадіях кримінального провадження) і такий вибір знаходиться у межах свободи розсуду Держав.

У зв'язку з цим Суд уточнив відповідні критерії, щоб забезпечити послідовний та узгоджений підхід до застосування статті 6 Конвенції у тих Державах-членах, які передбачають право на подачу цивільних позовів у рамках кримінального провадження. Зокрема, для застосування статті 6 Конвенції в її цивільній частині необхідним є виконання наступних вимог:

- заявник повинен мати матеріальне цивільне право, визнане у національному законодавстві (наприклад, право на компенсацію за завдану шкоду);

- законодавець Договірної Держави повинен наділити жертву злочину (процесуальним) правом на захист цього цивільного права в рамках оскаржуваного судового кримінального провадження на його відповідній стадії;

- жертви мають чітко продемонструвати важливість забезпечення відповідного цивільного права, незважаючи на той факт, що провадження може підпадати під юрисдикцію кримінальних судів. Таким чином, якщо національне законодавство передбачало офіційний статус «цивільної сторони», стаття 6 Конвенції буде застосовуватися лише тоді, коли заявник звернувся з офіційним клопотанням про отримання такого статусу, навіть якщо рішення щодо нього ще не було прийнято. У національних системах з більш гнучкими й менш формалізованими підходами (тобто там, де не існує офіційного статусу «цивільної сторони», наприклад, у системах, які вимагають лише подання цивільного позову або доведення його до відома національних судів) стаття 6 Конвенції застосовується також з моменту, коли реалізація заявником цивільного права була очевидною у світлі принципів цієї національної системи;

- стаття 6 Конвенції застосовується лише в тому випадку, якщо цивільне право, яке захищається в кримінальному провадженні, не було активно захищене паралельно в будь-якому іншому суді;

- зрештою, кримінальне провадження має бути вирішальним для цивільного права, про яке йдеться. Іншими словами, кримінальне провадження повинно впливати на цивільне право.

У цій справі Велика Палата ЄСПЛ висувала, що перші дві вимоги щодо всіх трьох заявників були виконані. Однак решта вимог були виконані лише щодо третього заявника. Так, третій заявник (заява № 9227/21) подав таке офіційне клопотання, про що було повідомлено відповідні сторони. Крім того, кримінальне провадження, про яке йде мова, зачіпало цивільну складову. Таким чином, Велика Палата ЄСПЛ дійшла висновку про застосовність статті 6 Конвенції до провадження у його справі. При цьому Велика Палата ЄСПЛ підкреслила, що перший і другий заявники (заяви № № 6319/21 і 6321/21) лише повідомили про своє право приєднатися до будь-якого можливого провадження, без звернення із відповідними офіційними клопотаннями. Отже, ці заявники не продемонстрували, відповідно до національного законодавства, того значення, яке вони надавали забезпеченню свого права на фінансове відшкодування за будь-яку завдану шкоду, а тому провадження щодо них не було пов'язане з визначенням «цивільного права» і, відповідно, стаття 6 Конвенції не застосовувалася в їхній справі.

Підсумовуючи, Велика Палата ЄСПЛ одноголосно дійшла висновку про застосовність статті 6 Конвенції щодо третього заявника та незастосовність відносно першого та другого заявника (несумісність *ratione materiae*).

(ii) Відповідна судова практика щодо доступу до суду у зв'язку із поданням цивільних позовів в межах кримінального провадження

Розглядаючи відповідні заяви, ЄСПЛ в контексті доступу до суду зазначив про сформованість двох груп судової практики щодо цивільних позовів, пред'явлених у рамках кримінального провадження.

У першій групі справ (див., наприклад, рішення у справах *Assenov and Others v. Bulgaria*, від 28 жовтня 1998 року, § 112, Reports of Judgments and Decisions 1998-III; *Ernst and Others v. Belgium*, № 33400/96, §§ 54–55, від 15 липня 2003 року; *Moldovan and Others v. Romania* (№ 2), № № 41138/98 та 64320/01, §§ 119–22, від 12 липня 2005 року; *Forum Maritime S.A. v. Romania*, № № 63610/00 та 38692/05, § 91, від 4 жовтня 2007 року; *Georgi Georgiev v. Bulgaria* (ухв.), № 34137/03, від 11 січня 2011 року; *Borobar and Others v. Romania*, № 5663/04, § 56, від 29 січня 2013 року; *Association of the Victims of S.C. Rompetrol S.A. and S.C. Geomin S.A. and Others v. Romania*, № 24133/03, § 65, від 25 червня 2013 року; *S.O.S racisme – Touche pas à mon pote v. Belgium* (ухв.), № 26341/11, §§ 30–34, від 12 січня 2016 року; *Dimitras v. Greece*, № 11946/11, § 47, від 19 квітня 2018 року; *Nicolae Virgiliu Tănase*, зазначене вище, §§ 199–202; та *M. v. France* (ухв.), № 42821/18, § 79, від 26 квітня 2022 року), де цивільні позови, подані в рамках кримінального провадження, не були розглянуті у

зв'язку із закриттям провадження, Суд враховував наявність інших каналів, за допомогою яких заявники могли б відстоювати свої цивільні права. У випадках, коли заявники мали у своєму розпорядженні інші доступні та ефективні способи захисту своїх цивільних прав, Суд визнав, що їхнє право на доступ до суду не було порушено. Ця група справ включала випадки, коли припинення провадження не було пов'язане із затримками, спричиненими органами влади, або іншими недоліками з їхнього боку, або коли деякі затримки й мали місце, вони не були надмірними або були збалансовані, а також ситуації, коли припинення провадження було пов'язане з такими недоліками та затримками.

У другій групі справ (див, зокрема рішення у справах *Anagnostopoulos v. Greece*, §§ 30–34, № 54589/00, від 3 квітня 2003 року; *Gousis v. Greece*, № 8863/03, §§ 30–35, від 29 березня 2007 року; *Atanasova v. Bulgaria*, № 72001/01, §§ 40–47, від 2 жовтня 2008 року; *Dinchev v. Bulgaria*, № 23057/03, §§ 50–52, від 22 січня 2009 року; *Tonchev v. Bulgaria*, № 18527/02, §§ 50–53, від 19 листопада 2009 року; *Boris Stojanovski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, № 41916/04, §§ 56–57, від 6 травня 2010 року, §§ 56–57; *Korkolis v. Greece*, № 63300/09, §§ 22–25, від 15 січня 2015 року; *Rokas v. Greece*, № 55081/09, §§ 23–24, від 22 вересня 2015 року; та *Petrella v. Italy*, № 24340/07, §§ 53–54, від 18 березня 2021 року) Суд вважав, що у випадку надання національним правовим порядком сторонам у справі такого засобу правового захисту, як цивільний позов у рамках кримінального провадження, Держава зобов'язана забезпечити, щоб вони користувалися основоположними гарантіями, викладеними в пункті 1 статті 6 Конвенції. Майже у всіх цих справах мала місце затримка, яка в основному відбувалася з вини органів влади, а тому, виходячи з наявних у нього фактів, Суд дійшов висновку, що не можна було очікувати, що заявники скористаються цивільними засобами правового захисту через кілька років після подачі ними цивільних позовів у рамках кримінального провадження, і навіть ще довше після оскаржуваних подій, навіть якщо це все ще було можливо. За таких обставин, і незважаючи на будь-яку можливість подати окремі цивільні позови на початковому етапі або паралельно, Суд встановив порушення права на доступ до суду.

(ii) Відповідні міркування

Велика Палата ЄСПЛ зазначила, що хоча своєчасне рішення органів влади залишається необхідним і захищається правом на розгляд справи протягом розумного строку, відсутність рішення за цивільним позовом у рамках кримінального провадження, як на досудовому, так і на судовому етапі, внаслідок певних недоліків з боку органів влади, не може сама по собі, незалежно від будь-яких інших міркувань, становити порушення права на доступ до суду.

Незважаючи на те, що особа може вирішити подати цивільний позов у кримінальному провадженні, оскільки це є менш витратним та обтяжливим, слід брати до уваги ризику того, що органи, яким доручено розглядати кримінальну скаргу, не зможуть прийняти рішення щодо цивільного позову з різних причин (наприклад, строки позовної давності, укладення угоди про визнання винуватості, рішення про те, що дії не становлять кримінального правопорушення, або виправдувальний вирок тощо).

ЄСПЛ також наголосив, що важливе значення має також те, чи діяв заявник, який подав цивільний позов, з необхідною ретельністю у відстоюванні своїх інтересів та чи призвела його поведінка до затримок або причин, внаслідок яких було припинено провадження у справі.

(iii) Підхід, який слід застосовувати

ЄСПЛ вказав, що, як правило, закриття кримінального провадження, в результаті якого цивільний позов не був розглянутий, не призводить до порушення права на доступ до суду, якщо заявник з самого початку мав альтернативний засіб правового захисту, здатний вирішити цивільний позов, про який йде мова.

У виняткових випадках, коли серйозна дисфункція національної системи є єдиною або вирішальною причиною, що призвела до закриття провадження у справі, і заявник старанно прагнув вирішення цивільних вимог у кримінальному порядку, ЄСПЛ може визнати, що заявник мав законні очікування щодо вирішення його вимог у цьому порядку незалежно від будь-якого іншого доступного засобу юридичного захисту *ab initio*, і що, з огляду на конкретні факти, які є в його розпорядженні, було б нерозумно очікувати, що заявник скористається будь-яким доступним засобом юридичного захисту після закриття провадження у справі. З цього випливало б, що Держава не виконала свого зобов'язання забезпечити заявнику ефективний доступ до суду, і було б доведено, що сама суть цього права була порушена. Якщо такого невиконання з боку Держави не було, залишається зрозумілим, що заявник може подати скаргу на необґрунтовану затримку, як зазначалося в пункті 139 рішення.

(iv) Застосування вищезазначених принципів до цієї справи

ЄСПЛ встановив, що у справі третього заявника органи влади закрили кримінальне провадження на стадії розслідування з підстав спливу строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, а також виходячи з того, що у будь-якому випадку не були зібрані докази, на підставі яких можна було б пред'явити обвинувачення, оскільки відповідні слідчі дії не були проведені у встановлений строк. Зазначені обставини призвели до

неможливості розгляду кримінальним судом цивільних позовів, заявлених третім заявником.

При цьому ЄСПЛ зазначив, що після закриття кримінального провадження слідчі органи не зобов'язувалися розглядати цивільні позови, а тому у їхніх діях були відсутні будь-які процесуальні порушення. При цьому третій заявник також не оскаржував застосовний строк давності, строк досудового розслідування і не стверджував що вони були застосовані обмежувально. Враховуючи зазначені обставини, ЄСПЛ дійшов висновку, що рішення органу влади про закриття провадження було законним, а не свавільним чи явно необґрунтованим. Таким чином, в принципі, за відсутності будь-яких виняткових обставин, право третього заявника на суд було б дотримано, якби він мав *ab initio* можливість пред'явити цивільні позови в окремому цивільному провадженні, як це було насправді (пункт 142 рішення).

ЄСПЛ погодився, що у цьому випадку не викликає заперечень той факт, що слідчий суддя, якому було доручено розглядати справу, не вжив жодних заходів після відкриття кримінального провадження, в результаті чого провадження було закрито, а також те, що це було наслідком серйозної дисфункції національного слідчого судового органу на той час, в результаті чого у близько 800 таких проваджень закінчилися відповідні строки.

З огляду на вищевикладене ЄСПЛ взяв до уваги, по-перше, поведінку третього заявника і, по-друге, залежно від цієї поведінки, будь-які інші доступні можливості правового захисту.

У цьому контексті Суд підкреслив, що дисфункція органів влади не була єдиною або вирішальною причиною того, що цивільний позов третього заявника не був розглянутий в обраному ним порядку. Зокрема, ЄСПЛ зазначив, що третій заявник (точніше, батьки заявника від його імені) не відстоював свої інтереси належним чином, а саме не намагався подати цивільні позови (окремо або в контексті триваючого кримінального провадження) у будь-який момент часу з літа 2015 року, коли було стверджуване правопорушення, та до 26 лютого 2019 року, коли нарешті було подано заяву про вступ до кримінального провадження (розпочатого *ex officio*) (пункт 146 рішення).

ЄСПЛ також вказав, що заява про бажання долучитися до провадження як цивільна сторона була зроблена лише за кілька днів до спливу строку давності щодо стверджуваного правопорушення, яке було вчинено трьома з половиною роками раніше (у липні 2015 року), та за три місяці до спливу процесуальних строків розслідування, розпочатого *ex officio*.

Крім того, третій заявник міг подати окремий цивільний позов у 2015 році, коли було вчинене стверджуване кримінальне правопорушення, замість приєднання до кримінального провадження або після того, як його повідомили про закриття провадження у справі. ЄСПЛ зазначив, що, навіть якщо

припустити, що таке цивільне провадження до завершення кримінального провадження було б зупинено, не було надано жодних доказів того, що третій заявник не міг би продовжити це цивільне провадження та отримати рішення по суті своїх цивільних вимог після завершення кримінального провадження.

Насамкінець ЄСПЛ вважав за доцільне зазначити, що, хоча відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції не існує самостійного обов'язку розслідувати злочини з каральною метою, а тим більше з метою сприяння поданню цивільних позовів, інші положення Конвенції, зокрема, статті 2, 3 і 4 Конвенції, покладають самостійний обов'язок розслідувати злочини в рамках позитивних зобов'язань Держави за цими положеннями. Більше того, відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції Держава залишається гарантом права на розгляд серйозного та обґрунтованого спору щодо цивільних прав упродовж «розумного строку», незалежно від того, який суд має відповідну юрисдикцію. Таким чином, Суд чітко дав зрозуміти, що він особливо занепокоєний серйозною дисфункцією, виявленою в Сан-Марино у відповідний період (пункт 151 рішення).

Однак у світлі вищенаведених міркувань Велика Палата ЄСПЛ констатувала відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції щодо третього заявника.

Висновок

Заяви № 6319/21 та № 6321/21 були визнані несумісними *ratione materiae* з положеннями Конвенції і, відповідно, неприйнятними.

Відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд) за заявою № 9227/21 (третій заявник).

Рішення в цій справі ухвалене Великою Палатою ЄСПЛ 24 вересня 2024 року та є остаточним.